

Vyššia moc ako dôvod nemožnosti plnenia nájomnej zmluvy a zodpovednosti za škodu v rímskom práve¹

Ján Ivančík

ÚVOD

Moderné technológie a vedecký pokrok často vzbudzujú azda až prílišné zdanie, že ľudstvo dokáže čeliť všetkým výzvam prírody a vôle tretích strán bez zásadnejších dôsledkov. Prírodné katastrofy, epidémie, či iné neodvratiteľné javy nás však neustále presviedčajú o opaku. Tieto skutočnosti sú totiž súčasťou ľudského bytia už od nepamäti a počas stáročí vývoja sa s nimi museli popasovať všetky civilizácie. Ich skúsenosti sú nepochybne zaujímavým materiálom na skúmanie, ale poslúžiť môžu aj ako potenciálny inšpiračný zdroj.

Fascinujúcim objektom skúmania je v tomto smere nájom v rímskom práve. Cizelovanie rôznych typov dopadov vyššej moci na tento typ obligácie podčiarkuje obsiahlosť materiálov, ktoré v prameňoch identifikujeme.² V nasledujúcom príspevku sa budeme venovať problematike vzniku škody a nemožnosti kontraktachného plnenia v dôsledku vplyvov vyššej moci, pričom vychádzať budeme najmä z justiniánskych kodifikácií.

Cieľom príspevku je identifikácia právnej zodpovednosti za škodu spôsobenú vyššou mocou na strane prenajímateľa a nájomcu, a to naprieč rôznymi typmi nájomných zmlúv (*locatio conductio*). Zameriavať sa budeme tiež na prípady nemožnosti kontraktachného plnenia a dôvody pre odpustenie nájomného, resp. zľavu z neho. Nakoľko rímske právo počas celého svojho vývoja pristupovalo k riešeniu problémov

Abstract

The pandemic of the COVID-19 coronavirus, as well as the war in Ukraine, once again put the question of force majeure (*vis maior*) at the forefront of modern Slovak law as a reason for occurrence of damages and the impossibility of agreed contractual performance. In this regard are of particular interest situations, where the impossibility of performance affects both contractual parties. The subject of this contribution will be the investigation of the element of *vis maior* on lease contracts in Roman law and the eventual identification of ideas that may be influential for contemporary legal application practice. It was precisely the Roman legal perspective that greatly influenced the continental perception of the element of *vis maior*, moreover, a significant number of socio-economic situations can be located during the centuries of the development of ancient society.

Keywords

force majeure, *vis maior*, *vis cui resisti non potest*, lease agreement, *locatio conductio*, impossibility of contractual performance, liability for damages

Author

Mgr. Ján Ivančík, PhD.

Katedra rímskeho práva a cirkevného práva
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická
fakulta

jan.ivancik@flaw.uniba.sk

Cite

IVANČÍK, Ján. Vyššia moc ako dôvod nemožnosti plnenia nájomnej zmluvy a zodpovednosti za škodu v rímskom práve. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, č. 1, s. 30 – 39.

¹ Článok je výstupom z projektu VEGA č. 1/0548/22 s názvom „Kríza dôvery a jej rímsko-kánonické riešenia“.

² Pozri príkladmo: Ulp. D. 9,2,49,1; D. 18,1,73; Ulp. D. 18,6,10.

kazuisticky, nemalá časť príspevku bude venovaná problematike vymedzenia obsahu pojmu vyššia moc (*vis maior*).³

1 RÍMSKOPRÁVNE VNÍMANIE ZMENY FAKTICKÝCH POMEROV A VYŠŠEJ MOCI

Zásadný vplyv prírodných síl, či jedincom neodvratiteľných udalostí na obligačné vzťahy si rímski právnici veľmi dobre uvedomovali. Skôr než vyčerpávajúco, právno-teoreticky, však k tejto problematike pristupovali kazuistickým spôsobom, čo je napokon pre rímske právo symptomatické. Zároveň je nepochybné, že sa náhľad na právne následky vplyvu predmetných udalostí v priebehu trvania rímskeho impéria menil.⁴

Z vyššie uvedených dôvodov nemožno zmienené javy, či vyššiu moc v rímskoprávnom chápaní zarámcovať ako ucelenú právnu definíciu.⁵ Práve bohatstvo jednotlivých posudzovaných prípadov, ich skutkových nuáns a z nich vyplývajúcich právnych dôsledkov je napokon fascinujúce a pre súdobú právnu vedu potenciálne obohacujúce, a to aj s ohľadom na posudzovanie živlov, prírodných síl, či zásahov tretích osôb na konkrétne obligačné vzťahy. Vďaka tomu dosiahlo rímskoprávne objasnenie termínov *vis maior* a *vis cui resisti non potest*, ktoré sa často nie celkom presne synonymizujú, značnú úroveň.⁶

Ako vyplýva aj z vymedzenia zamerania príspevku, predmetom nášho záujmu budú najmä dopady vplyvu vyššej moci na nájomné vzťahy. Samozrejme, v komparácii s modernou legislatívnou úpravou, či terminológiou, je rozsah prípadov posudzovaných rímskou jurisprudenciou o poznanie širší. Je to z dôvodu subsumácie pracovnoprávnych vzťahov (*locatio conductio operarum*) a tiež zmluvy o dielo (*locatio conductio operis*) pod nájom, čo dáva našim pozorovaniam zväčšený inšpiračný priestor.⁷

Pri nájme prenajímateľ (*locator*) odovzdáva vec nájomcovi (*conductor*) do detencie. Pri zmluve o dielo je v pozícii lokátora objednávateľ, zadávajúci prácu dodávateľovi, resp. zhotoviteľovi (*conductor*), pričom objednávateľ sa zaväzuje odovzdať na spracovanie veci, ktoré sú potrebné na vykonanie diela (v opačnom prípade by šlo o kúpu).⁸ Napokon pri pracovnej zmluve zamestnanec (*locator*) odovzdáva svoju pracovnú silu do dispozície zamestnávateľovi (*conductor*).⁹

Vymedzenie vzájomných vzťahov medzi prenajímateľom a nájomcom sa nám v justiniánskych prameňoch zachovalo pomerne rozsiahlo dochované v druhom titule devätnástej knihy Digest, ktorá je celá venovaná nájmu a tiež v Justiniánskom Kódexe (C. J. 4,65). Napriek tomu ide s najväčšou pravdepodobnosťou iba o malý výsek pozornosti, ktorú v klasickom rímskom práve jurisprudencia venovala nájomným vzťahom, navyše, poznačený prácou byzantských kompilátorov. Du Plessis v tomto ohľade trefne poukazuje na skutočnosť, že napriek rozmanitým formám využitia nájmu veci (*locatio conductio rei*) v rímskej ekonomike je v *Corpus Iuris Civilis* venovaná takmer všetka

³ Moderná právna veda klasifikuje *vis maior*, teda kvalifikovanú náhodu ako vonkajšiu udalosť, ktorú nie je možné ani pri objektívne požadovanom úsilí odvrátiť. Pozri ŠVESTKA, Jiří et al. *Občanský zákoník I, II., 2. vydání*. Praha: C.H. Beck, 2009, s. 1209.

⁴ K problematike rímskoprávneho chápania vyššej moci pozri zhrňujúco napr. SIKLÓSI, Iván. "Causus medius" in Roman Law? (A Brief Summary). In *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae Sectio Iuridica*, 2020, roč. 59, s. 188

⁵ MAYER-MALY, Theo. Höhere Gewalt: Falltypen und Begriffsbildung. In: BALTL, Hermann (eds.). *Festschrift Artur Steinwenter. Zum 70. Geburtstag*. Graz - Köln: Verlag Hermann Böhlau Nachf., 1958, s. 63.

⁶ Pre viac ohľadom diferenciacie pojmov *vis maior* a *vis cui resisti non potest* pozri bližšie GERKENS, Jean-François. "Vis maior" and "Vis cui resisti non potest". In *Fundamina: A Journal of Legal History*, 2005, roč. 11, č. 1, s. 109-120.

⁷ K tendencii odmietiť zavedenú tripartíciu a vnímať *locatio conductio* ako jediný kontrakt pozri viac BĚLOVSKÝ, Petr. *Obligace z kontraktu. Smlouva a její vymahatelnost v římském právu. 2. vyd.*, Auditorium: Praha, 2022, s. 232.

⁸ REBRO, Karol – BLAHO, Peter. *Rímske právo. 2. doplnené vyd.* Bratislava: Manz, 1997, s. 297.

⁹ Pre viac pozri napr. FALADA, David - STLOUKALOVÁ, Kamila. Římskoprávní základy úpravy závislé práce. In *Acta Universitatis Carolinae - Iuridica I*, 2019, roč. 65, č. 1, s. 11.

pozornosť nájmu poľnohospodárskej pôdy, teda árende.¹⁰ To ale nie je z pohľadu zamerania nášho príspevku na škodu, práve naopak, nakoľko poľnohospodárstvo musí do dnešných dní reflektovať na množstvo nepredvídateľných okolností.

Zodpovednosť prenajímateľa (*locator*) pri nájme veci spočíva najmä v povinnosti zabezpečiť nájomcovi nerušenú držbu, nakoľko nájomca má k veci vzťah čisto obligačnoprávny.¹¹ Nájomca má právo na náhradu škody v prípade, ak z akéhokoľvek dôvodu zavineného prenajímateľom dôjde k nemožnosti užívania veci. V prípade, ak nastane táto nemožnosť bez zavinenia prenajímateľa, stráca prenajímateľ iba nárok na úhradu nájomného.¹² Nájomcovou základnou povinnosťou je riadne a včas hradiť nájomné, pričom tejto povinnosti ho nezabavuje ani nemožnosť plnenia majúca pôvod na jeho strane. Naopak, nemožnosť dosiahnutia zamýšľaného výnosu z pôdy z dôvodu vyššej moci je dôvodom na kompenzácie medzi kontrahentami, čomu sa podrobnejšie budeme venovať v nasledujúcej stati tohto príspevku.

Pri *locatio conductio operis* má *conductor* (teda realizátor diela) zodpovednosť za vinu, a to ako za úmysel (*dolus*), tak aj za nedbanlivosť (*culpa*). V niektorých prípadoch je ale zodpovednosť vystupňovaná na povinnosť opatrovania veci pred náhodným poškodením, resp. krádežou (*custodia*),¹³ pričom rovnakú povinnosť majú aj prípadní subkontraktori, ktorým *conductor* zveril vykonanie diela.¹⁴ Za *vis maior* je zodpovednosť kustodienta vylúčená.¹⁵ Zdôrazniť však treba skutočnosť, že kustódia pri nájme veci podľa justiniánskeho práva nie je totožná s vnímaním tejto povinnosti podľa zásad klasického rímskeho práva. Dokladajú nám to Justiniánske Inštitúcie, konkrétne paragraf Inst. 3,24, podľa ktorého sa od nájomcu odevu, strieborného riadu alebo ťažného zvierata bude požadovať taká starostlivosť o vec, akú zachováva najstarostlivejší otec rodiny (*diligentissimus pater familias*).¹⁶

Po stanovení základného zodpovednostného rámca v rámci *locatio conductio* teda prichádza na rad otázka, ako sa vysporiadať s vymedzením rímskoprávneho chápania vyššej moci, ktorá zväčša pôsobila ako exkulpačný dôvod.

Všeobecnú úpravu vplyvu vyššej moci (ako poddruhu náhody)¹⁷ v kontraktuálnych vzťahoch nám predkladá Ulpian vo fragmente Ulp. D. 50,17,23, podľa ktorého sa nezodpovedá „za náhodu alebo

¹⁰ DU PLESSIS, Paul. Between theory and practice: New perspectives on the Roman law of letting and hiring. In *Cambridge Law Journal*, 2006, roč. 65, č. 2, s. 423.

¹¹ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského. 2. díl*. Praha: Spolek Čsl. Právníků "VŠEHRD", 1946, s. 66.

¹² Tamže.

¹³ K tomu pozri aj VON WYSS, Friedrich. *Haftung für fremde Culpa nach römischem Recht*. Zurich: Druck und Verlag von Friedrich Schulthess, 1867, s. 80-83; a tiež BRUCKNER, Franz Xaver. *Die Custodia nebst ihrer Beziehung zur vis maior nach römischem Recht*. München: Theodor Ackermann, 1889, s. 216-227.

¹⁴ Pozri napr. Gai. Inst. 3,206: *Item si fullo polienda curandave aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa acceperit eaque furto amiserit, ipse furti habet actionem, non dominus, quia domini nihil interest ea non periisse, cum iudicio locati a fullone aut sarcinatore suum consequi possit, si modo is fullo aut sarcinator rei praestandae sufficiat; nam si soluendo non est, tunc quia ab eo dominus suum consequi non potest, ipsi furti actio competit, quia hoc casu ipsius interest rem saluam esse.* (Preklad z češtiny podľa KINCL, Jaromír. *Gaius. Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Brno: Masarykova univerzita v Brně - Právnická fakulta v nakladatelství Doplněk, 1981, s. 176: Takisto, keď čistič šiat prijme šaty, aby ich za pevne stanovenú cenu vyčistil alebo opravil, alebo krajčír, aby ich prešil a ukradnú mu ich, patrí žaloba z krádeže jemu samému a nie vlastníkovi, pretože vlastník nemá žiadny záujem na tom, aby sa nestratili a keďže svoj záujem môže dosiahnuť od čističa a krajčíra pomocou žaloby z nájmu, ale s tým, že čistič a krajčír sú schopní vec nahradiť. Ak totiž nie sú solventní, patrí žaloba z krádeže vlastníkovi šiat, pretože od nich nemôže dosiahnuť náhradu škody, a preto má v takom prípade vlastný záujem na zachovaní veci).

¹⁵ Vyplýva to aj z konštitúcie Diokleciána a Maximiána, viď. C. J. 4,65,28: *In iudicio tam locati quam conducti dolum et custodiam, non etiam casum, cui resisti non potest, venire constat.* (preklad autora: Pri zmluvách z nájmu bolo stanovené, že prenajímateľ môže žalovať na základe podvodu alebo nedostatku starostlivosti, ale nie na základe vyššej moci).

¹⁶ VÁŽNÝ, Jan. *Custodia v právu římském. Příspěvek k vývoji a úpadku soukromoprávního ručení za výsledek*. Bratislava: Nákladem právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, 1925, s. 32.

¹⁷ Pre viac ohľadom dištinkcie medzi pojmi *casus* a *vis maior* pozri napr. COING, Helmut. *Europäisches Privatrecht. Band II. 19. Jahrhundert, Überblick über die Entwicklung des Privatrechts in den ehemals gemeinrechtlichen Ländern*.

smrť zvierat, ktoré nastanú bez zavinenia, za útek otrokov, ktorí obvykle nemajú byť strážení, za lúpeže, za občianske nepokoje, za požiare, za povodne, za útoky pirátov.”¹⁸ Toto vymedzenie je v Digestach pri ustanoveniach o konkrétnych zmluvných typoch na viacerých miestach konkretizované,¹⁹ pričom výnimkou nie je ani nájom.

Práve ustanovenia o nájme nám pomáhajú lepšie zarámcovať okolnosti, vnímané ako neodvratiteľnú náhodu, resp. božiu moc (*θεού βίαν*).²⁰ Prvým dôležitým poznatkom, na ktorý je potrebné upriamiť pozornosť je skutočnosť, že nemusí ísť iba o prírodné sily, resp. udalosti majúce svoj pôvod v prírode (napr. zemetrasenia, povodne, úder blesku, či požiar). Neodvratiteľnosť náhody môže spočívať aj v ľudskom konaní.²¹ Podľa Ulpiana je takýmto prípadom už zmienená lúpež,²² či útok pirátov, ale tiež pôsobenie vojska,²³ čo korešponduje aj s názorom Juliána.²⁴ Hranicu medzi nižšou, odvrátiteľnou, náhodou, pri ktorej prichádza do úvahy zodpovednosť za kustódiu a *vis maior* treba v tomto prípade hľadať v miere starostlivosti, hoci nadmernej, ktorá by škodovú udalosť dokázala odvrátiť.²⁵ Na druhej strane, ani priama príčinná súvislosť medzi prírodnou silou a spôsobením škody nemusí viesť k exkulpácii. Príkladom je fragment opisujúci hĺbenie jamy vlastníkom pozemku, ktoré viedlo k podmočeniu nájomcovej stavby a následnému zrúteniu. V prípade, ak sa stavba zrútila v dôsledku častého dažďa, bude na mieste žaloba z nájmu (*actio locati*), pretože nie navrhovanie hliny, ale dažď spôsobili zrútenie stavby.²⁶

Mníchov: Beck, 1989, s. 462; alebo DEROUSSIN, David. *Histoire du droit des obligations*. Paris: Economica, 2007, s. 592–593 (citované podľa: JANSEN, Corjo. Accidental Harm Under (Roman) Civil Law. In LANDSMAN, Klaas - VAN WOLDE, Ellen (eds.). *The Challenge of Chance. A Multidisciplinary Approach from Science and the Humanities*. Cham: Springer Open, 2016, s. 235).

¹⁸ Ulp. D. 50,17,23: *Animalium vero casus mortisque, quae sine culpa accidunt, fugae servorum qui custodiri non solent, rapinae, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus praedonum a nullo praestantur.*

¹⁹ Napr. ustanovenia o výpožičke, pri ktorom Gaius rozširuje deklaratórnu enumeráciu o nezavinenú smrť otroka, či stroskotanie lode (viď. Gai. D. 13,6,18), ustanovenia o zodpovednosti za pôžičku (Gai. D. 44,7,1,4) alebo ustanovenia o zodpovednosti za škodu spôsobenú pádom časti susedného domu (Ulp. D. 39,2,24,3-4). Na margo uvedeného Krek konštatuje, že všetky uvedené prípady treba vnímať prísne deklaratórne, na základe enumerácie zo starého práva, pričom počet prípadov, za ktoré nik nezodpovedá v zmysle *casus maior* nie je ohraničený elementárnymi udalosťami. Ako vzor takejto situácie uvádza náhlu smrť dokonalého strážcu. Ide o udalosti, ktorým nevie predchádzať ani *diligentia diligentis pater familias* (najstarostlivejší otec rodiny), ktorý je najvyššou mierou zodpovednosti, akú zákon môže od človeka vyžadovať. Pre viac pozri KREK, Gregor. *Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava. Obligacijsko pravo*. Celj: Družba sv. Mohorja, 1937, s. 82. Ku špecifikácii odlišnosti medzi pojmami *culpa, dolus* a *custodia* pozri tiež VÁŽNÝ, Jan. *Římské právo obliční. Část II*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě, 1927, s. 46-48.

²⁰ Gai. D. 19,2,25,5.

²¹ K prepojeniu spoločných znakov medzi prírodnými živlami a ľudskou činnosťou pri definícii *casus cui resisti non potest* pozri aj EXNER, Adolf. *Der Begriff der höheren Gewalt (vis major) im Römischen und heutigen Verkehrsrecht*. Wien: Alfred Hölder, 1883, s. 12 a nasl.

²² Útok lupičov bol vnímaný ako okolnosť, ktorá vždy vylučovala náhradu škody zo strany prenajímateľa. Viď. C.J. 4,65,12. Pre úplnosť je vhodné zdôrazniť, že bez použitia násilia by udalosť nemohla byť kvalifikovaná ako vyššia moc, ale šlo by o krádež, na ktorú by sa vzťahovala *custodia*. Pre viac pozri BIRKS, Peter. *The Roman law of Obligations*. New York: Oxford University Press, 2014, s. 140.

²³ Ulp. D. 19,2,13.

²⁴ Jul. D. 19,2,15,2.

²⁵ Porovnaj s Ulp. D. 19,2,41: *Sed de damno ab alio dato agi cum eo non posse Iulianus ait: qua enim custodia consequi potuit, ne damnum iniuria ab alio dari possit? Sed Marcellus interdum esse posse ait, sive custodiri potuit, ne damnum daretur, sive ipse custos damnum dedit: quae sententia Marcelli probanda est.* (Preklad autora: Julián však hovorí, že je možné žalovať niekoho za škodu spôsobenú inou osobou; akou starostlivosťou môže predísť protiprávnemu poškodeniu spôsobenému inou osobou? Avšak, Marcellus hovorí, že toto sa niekedy môže stať, ak strana mohla vyvinúť takú starostlivosť, aby k poškodeniu veci inou osobou nedošlo alebo keď sám opatrovatel veci spôsobí škodu; toto riešenie Marcellus schvaľuje).

²⁶ Javol. D. 19,2,57.

Nemenej zaujímavým dištinkčným ukazovateľom je predvídateľnosť istého javu. Názorne nám to ilustruje útek otroka v už citovanom fragmente Ulp. D. 50,17,23 (resp. aj Gai. D. 13,6,18). O vyššiu moc pôjde iba v prípade, ak otrok nemal sklon k úteku, a preto obvykle nebýval strážený. Pokiaľ sa dalo predpokladať, že otrok utečie, šlo by o nedbanlivosť nájomcu. Náročnejším na posúdenie je prvok predvídateľnosti pri divo žijúcich zvieratách. Digesta nám v tomto smere poskytujú dva príklady, ktoré sú na prvý pohľad nápadne podobné, no ich právne dôsledky sú odlišné.

Prvý posudzovaný fragment pojednáva o čističovi, ktorý prijal šaty na základe zmluvy o dielo, pričom následne ich poškodili myši. Ulpian v takomto prípade hodnotí udalosť ako *casus minor*, teda odvrátiteľnú náhodu a zodpovednosť za škodu pripisuje čističovi (*locator*).²⁷ Naproti tomu Julián hodnotí vplyv vtáctva všetkého druhu na úrodu ako neodvrátiteľnú náhodu, ktorej nemožno odporovať.²⁸ V tomto prípade má znášať škodu prenajímateľ, a to na základe už zmieneného princípu, podľa ktorého škodu znáša vlastník. Podrobnejší pohľad na zodpovednosť za škodu budeme venovať v nasledujúcej kapitole nášho príspevku, na tomto mieste však stojí za pozornosť, že v oboch prípadoch je vplyv divo žijúcich živočíchov predvídateľný. Nie je síce isté kedy na vec budú pôsobiť, ani to, či k ich pôsobeniu dôjde, ba ak intenzita nie je vopred zrejmá. Isté ale je, že najstarostlivejší otec rodiny by ich pôsobeniu dokázal za istých okolností predísť.²⁹

Rozdielne právne posúdenie preto treba zrejme pripisovať skutkovým rozdielom medzi zmluvou o dielo a árendou, pri ktorej je riziko náhody dlhotrvajúcejšie a napriek racionálnej predvídateľnosti náročnejšie na elimináciu.³⁰ Obdobne je totiž posudzovaná aj moreplavba, pri ktorej sa riziko stroskotania, či útoku pirátov v rozumnej miere predpokladá. Napriek tomu ide o silu, ktorej nemožno dlhodobo a systematicky odporovať ani pri najvyššej vynaloženej starostlivosti (voči pirátom napr. nadmernou ozbrojenou eskortou).

Pod pojmom *vis maior* teda v rímskoprávných reáliách rozumieme silu, ktorá je neodvrátiteľná svojou okamžitou (zemetrasenie, vpád nepriateľského vojska, povodeň, požiar) alebo trvajúcou intenzitou (škodcovia pri poľnohospodárstve, útok pirátov). Môže byť zapríčinená ako prírodnými živlami, tak aj zámerom človeka, dokonca môže byť v určitom ohľade aj predvídateľná.³¹ Predpokladom pre exkulpáciu je v takom prípade nemožnosť odhadnutia momentu, kedy nastane pôsobenie vyššej moci, a to ani pri zachovaní starostlivosti najstarostlivejšieho otca rodiny. Inak prichádza do úvahy najmä *casus minor*, či dokonca nedbanlivosť (napr. plavba okolo ostrovov, ktoré sú známe pirátskou pôsobnosťou, prenájom obydlia vojsku, či výsadba plodín v oblasti predpokladaných budúcich vojnových operácií).³²

Na tomto mieste si dovoľíme určitú myšlienkovú odbočku do prítomnosti, nakoľko skúmané ideové východiská sa javia ako komparovateľné s pandemickou situáciou, ktorá nastala na území Slovenska v dôsledku šírenia vírusu COVID-19. Aj v tomto prípade dochádzalo k nemožnosti obligačných plnení v nájomných vzťahoch, a to pre vládou prijímané reštrikcie, obmedzujúce napr.

²⁷ 19,2,13,6: *Si fullo vestimenta polienda acceperit eaque mures roserint, ex locato tenetur, quia debuit ab hac re cavere. Et si pallium fullo permutaverit et alii alterius dederit, ex locato actione tenebitur, etiamsi ignarus fecerit.* (preklad autora: Ak čistič šiat prevzal šaty na vyčistenie a myši ich poškodili, zodpovedá zo zmluvy o diele, lebo musí dávať pozor, aby k takejto udalosti (*casus minor*) nedošlo. Ak čistič šiat niekomu zamení kabát, t.j. kabát jedného dá inému, bude čeliť žalobe zo zmluvy o diele, aj keď to urobil nevedomky).

²⁸ Jul. D. 19,2,15,2.

²⁹ Napríklad vtedy, ak by na stráženie veci vyčlenil otrokov, ktorí by myši, resp. vtáctvo systematicky odháňali.

³⁰ Pri komparácii treba brať do úvahy skutočnosť, že v jednom z posudzovaných prípadov je vlastníkom veci prenajímateľ (árenda) a v druhom prípade nájomca pracovnej sily čističa šiat.

³¹ V modernej českej i slovenskej právnej vede, ale tiež v zahraničnej literatúre sa *vis maior* identifikuje tromi prvkami - neodvrátiteľnosťou, nepredvídateľnosťou a nezávislosťou na ľudskej vôli. Pre viac pozri VLČEK, Karel. *Vliv římského práva na současný Občanský zákoník - přechod rizik ve smluvním právu*. In *Bulletin advokacie*, 2013 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.bulletin-advokacie.cz/vliv-rimskeho-prava-na-soucasny-obcansky-zakonik-prechod-rizik-ve-smluvnim-pravu>>. [cit. 2023-06-01].

³² Porovnaj s prípadom vynútenej úschovy pre prípad očakávanej búrky alebo požiaru. Viď. Ulp. D. 16,3,1,3.

chod určitých prevádzok. Vhodne to vieme ilustrovať na prenájme sály za účelom svadobnej hostiny. Prenajíateľ nemohol z neodvratiteľného dôvodu plniť svoj záväzok, avšak v rovnakej pozícii sa ocitol aj nájomca. Dochádza tak k obojstrannej nemožnosti plnenia. Skúmať je ale ešte potrebné moment, v ktorom došlo k uzatvoreniu kontraktu. Rozhodujúce bude identifikovanie momentu, pri ktorom priemerný účastník súkromnoprávných vzťahov dokáže predpokladať zásadný zásah do súkromnej autonómie jednotlivcov. V nami analyzovanom prípade sa ako jasný míľnik javí vyhlásenie niektorej z krízových situácií podľa zákona č. 387/2002 Z. z. o riadení štátu v krízových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu, resp. obdobných opatrní.³³ Na záväzky uzatvorené pred týmto momentom treba prihliadať ako na zmluvy, do plnenia ktorých vstúpila vyššia moc. Pri škode vzniknutej v dôsledku záväzkov uzatvorených po danom momente sa ako vhodné javí aplikovať doktrínu nevyhnutnej predvídateľnosti škody, ktorá môže nastať.

2 VYŠŠIA MOC A NÁHRADA VZNIKNUTEJ ŠKODY

Z právneho hľadiska je pôsobenie neodvratiteľnej náhody, samozrejme, najzaujímavejšie v prípadoch, ak dochádza k vzniku škody. Z pohľadu zamerania nášho príspevku sú najvýznamnejšie prípady, kedy ku škode dochádza pre nemožnosť plnenia obligačného vzťahu. Ako vyplýva už aj z prehľadu poskytnutého v prvej kapitole, škála životných okolností, ktorá bola v antike považovaná za *vis maior* je široká, preto musela byť cizelovaná aj otázka náhrady škody vzniknutej v jej dôsledku.

Základným pravidlom už od doby klasického rímskeho práva bolo *casum sentit dominus*, teda náhoda škodí vlastníkovi veci.³⁴ Jeho aplikácia sa zreteľne odráža naprieč rôznymi typmi nájmu. Začneme pri realizácii zmluvy o dielo. Zvýšené riziko náhodnej škody tu do momentu aprobácie diela (teda prevzatia, resp. kolaudácie) zatažuje objednávateľa (*locator*).³⁵ Podľa Javolena platí rovnaký princíp aj v prípade čiastočného dokončenia stavby, ktorá sa zrútila v dôsledku zemetrasenia.³⁶ Pri pôsobení *vis maior* sa preto uplatňuje *periculum locatoris*, teda riziko prenajímateľa.³⁷ Presun zodpovednosti na dodávateľa prichádzal do úvahy iba v prípade zničenia veci z dôvodov majúcich pôvod v povahe diela (*vitium operis*).³⁸ Zimmermann v tomto smere konštatuje, že *vitium soli* ani *vitium operis* nemožno pripísať pod neobanlivostnú zodpovednosť (*culpa*), nakoľko išlo o náhodu vyplývajúcu z rizikovej povahy konkrétnej činnosti, na základe ktorej bola zodpovednosť za škodu distribuovaná medzi prenajímateľa a nájomcu.³⁹

Za moment našej pozornosti stojí bez pochyb aj fragment Ulp. D. 19,2,19,7 v zmysle ktorého sa nič nedlhuje v prípade, ak bola uzatvorená zmluva o preprave ženy loďou a táto na palube porodila

³³ Pre viac pozri IVANČÍK, Ján. Epidémia ako vis maior? In *Právne rozpravy on-screen*. 1. vyd., Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici - Belianum, 2020, s. 126-137.

³⁴ SKŘEJPEK, Michal. Maxima. In *Soudce*, 2005, roč. 9, č. 6, s. 38. Nejde však o pravidlo, ktoré by platilo bez výnimky. Jednou z výnimiek je náhodné zničenie veci, ktoré nastane po krádeži. V tomto prípade za škodu nezodpovedá vlastník veci, ale zloděj, ktorý sa bezprávne veci zmocnil. BRTKO, Róbert et al. *Prvky a princípy rímskeho a kánonického procesného práva*. Praha: Leges, 2016, s. 15.

³⁵ Javol. D. 19,2,37: *Si, priusquam locatori opus probaretur, vi aliqua consumptum est, detrimentum ad locatorem ita pertinet, si tale opus fuit, ut probari deberet.* (Preklad autora: Ak bolo dielo zničené vyššou mocou predtým, než bolo schválené objednávateľom, musí on (locator) znášať stratu v prípade, ak dielo zo svojej povahy musí byť schválené).

³⁶ Javol. D. 19,2,59: *Marcus domum faciendam a Flacco conduxerat: deinde operis parte effecta terrae motu concussum erat aedificium. Massurius Sabinus, si vi naturali, veluti terrae motu hoc acciderit, Flacci esse periculum.* (Preklad autora: Flaccus si objednal u Marcia dielo – postavenie domu. Keď bola časť domu postavená, bol zničený zemetrasením. Massurius Sabinus sa vyjadril, že ak sa to stalo príčinou prírodnej sily, napríklad, zemetrasením, nebezpečenstvo znáša Flaccus.)

³⁷ ZIMMERMANN, Reinhard. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 403.

³⁸ SOMMER, ref. 11, s. 70. Pozri tiež Labeo D. 19,2,62.

³⁹ ZIMMERMANN, ref. 37, s. 403.

dieťa. Podľa Ulpiána sa v takomto prípade nič nedlhuje, pretože prítomnosť dieťaťa nespôsobilo zdrazenie cesty a dieťa nevyužívalo veci určené pre pasažierov.⁴⁰ Poľahky si však možno predstaviť situáciu, kedy by prítomnosť dieťaťa, nečakane porodeného počas cesty, zmluvu o preprave (t.j. *locatio conductio operis*) predražila (napr. nevyhnutná zastávka pre návštevu doktora, zníženie komfortu spolucestujúcich...). Ako by sa rímska jurisprudencia vysporiadala s takouto situáciou? Podľa našej mienky ide o náhodu, ktorá je vo svojej podstate neodvratiteľná, pôrod totiž zastaviť nemožno. Na druhej strane ide o situáciu, ktorú pri zachovaní primeranej starostlivosti v antických reáliách bolo možné predvídať. Za vyššiu moc by sme preto takýto stav zrejme nevnímali.

Obdobne možno poukázať aj na *locatio conductio rei*. Pri nájme bytu Mela nájomcovi priznáva *actio conducti* na vysúdenie nájomného na zostávajúci čas v prípade, ak zaplatil nájomné za byt na jeden rok vopred a po šiestich mesiacoch predmet nájmu zničil požiar alebo iná náhoda. Ulpián, aj Mela sa zhodujú, že v tomto prípade ide o úhradu vopred za účelom získania výhody na užívanie prenajatej veci, nie o omyl.⁴¹ Škodu za náhodné zničenie veci (predmet nájmu) teda znáša prenajímateľ, ktorý je zároveň zodpovedný za nemožnosť ďalšieho dohodnutého plnenia pre neodvratiteľnú náhodu.

Možnosť exkulpácie prenajímateľa prichádza do úvahy v prípade nájmu skladu, kde sa zodpovednosť za škodu rámcuje logikou zodpovednosti zmluvy o úschove. Z uvedeného dôvodu prenajímateľ nie je povinný nahradiť nájomcovi škodu spôsobenú vyššou mocou, ani lúpežou.⁴²

V tejto súvislosti je pozoruhodným koncept delenej zodpovednosti za škodu spôsobenú silou, ktorej človek nedokáže vzdorovať. Ide o istý odklon oproti doposiaľ načrtnutej všeobecnej právnej úprave.

Platí to najmä pri árende (nájom poľnohospodárskeho pozemku). Opäť je potrebné vziať do úvahy osobitosť poľnohospodárskej pôdy, pri ktorej prenajímateľ z objektívnych dôvodov nedokáže nájomcovi garantovať trvalú výnosnosť na očakávanej úrovni. Hoci prenajímateľ aj v tomto prípade znáša riziko škody vyplývajúcej z neodvratiteľnej náhody, do popredia sa dostáva otázka intenzity škody, ktorú nájomca z dôvodu *vis maior* utrpel.

Ako uvádza Gaius, pokiaľ boli nájomcove “plody poškodené viac, než je únosné”, zodpovedať za zásah “Božej moci” má prenajímateľ. Na druhej strane, nájomca pozemku musí “znášať miernu

⁴⁰ Ulp. D. 19,2,19,7: *Si quis mulierem vehendam navi conduxisset, deinde in nave infans natus fuisset, probandum est pro infante nihil deberi, cum neque vectura eius magna sit neque his omnibus utatur, quae ad navigantium usum parantur.*

⁴¹ Ulp. D. 19,2,19,6: *Si quis, cum in annum habitationem conduxisset, pensionem totius anni dederit, deinde insula post sex menses ruerit vel incendio consumpta sit, pensionem residui temporis rectissime Mela scripsit ex conducto actione repetiturum, non quasi indebitum conducturum: non enim per errorem dedit plus, sed ut sibi in causam conductionis proficeret. Aliter atque si quis, cum decem conduxisset, quindecim solverit: hic enim si per errorem solvit, dum putat se quindecim conduxisse, actionem ex conducto non habebit, sed solam conductionem. Nam inter eum, qui per errorem solvit, et eum, qui pensionem integram prorogavit, multum interest.* (Preklad autora: Ak by si niekto prenajal bývanie na jeden rok a zaplatil vopred nájomné za celé toto obdobie a šesť mesiacov po uzavretí zmluvy sa dom zrúti (vplyvom náhody) alebo je zničený požiarom, Mela veľmi správne píše, že bude mať žalobu na vysúdenie nájomného za zostávajúci čas, ale nie *condictio* na vrátenie akoby nedlhovaných peňazí; pretože on nie v dôsledku omylu zaplatil viac, ale s cieľom získať výhodu s ohľadom na užívanie prenajatej veci. Prípád je odlišný od toho, keď si niekto prenajal za desať aureov a zaplatil pätnásť, pretože ak túto sumu zaplatil omylom, mysliac si, že si prenajal za pätnásť, nebude mať žalobu z nájmu, bude mať len *condictio*; pretože tu je významný rozdiel medzi tým, kto platil omylom a tým, kto zaplatil celé nájomné dopredu s očakávaním trvania nájmu). Ku *condictio indebiti* pozri bližšie DOSTALÍK, Peter. *Conditiones: Ke kořenům bezdůvodného obohacení*. Praha: Auditorium, 2018, s. 91 a nasl.

⁴² C. J. 4,65,1: *Dominus horreorum periculum vis maioris vel effracturam latronum conductori praestare non cogitur. His cessantibus si quid extrinsecus ex depositis rebus inlaesis horreis perierit, damnus depositarum rerum sarciri debet.* (Preklad autora: Majiteľ skladu nezodpovedá nájomcovi za vyššiu moc, ani za vlámanie lupičov. Ak však nenastala žiadna z týchto udalostí, ak bol zničený akýkoľvek majetok, ktorý bol uschovaný v sklade, vlastník musí nahradiť nájomcovi výšku vzniknutej škody).

stratu s pokojnou myslou, ak neprišiel o mimoriadne veľký zisk”.⁴³ Referenčným rámcom pre posúdenie, kto bude znášať škodu je teda “mimoriadnosť” daných okolností. Nájom vecí totiž Rimania vnímali ako kontrakt, pri ktorom nájomca musel počítať s prirodzeným stavom vecí, ktorý z objektívnych dôvodov nemohol garantovať žiadny prenajímateľ.

Dovedenie načrtnutej teórie do praktických dôsledkov nachádzame u Juliána. Vo fragmente Jul. D. 19,2,15,2 identifikujeme nasledovné vymedzenie: “*Pod’me zvážiť, či je prenajímateľ povinný niečo urobiť pre nájomcu, ak zlé počasie spôsobilo neskoršiu škodu. Servius hovorí, že prenajímateľ ručí nájomcovi za každú neodvratiteľnú náhodu, ktorej sa nedalo odporovať; ako napríklad za to, čo spôsobila povodeň, vtáci každého druhu alebo podobná náhodná udalosť, prípadne útok nepriateľov. Ak by nejaká škoda mala príčinu v prenajatej veci, stratu znáša nájomca; ako napríklad, ak skyslo víno alebo úrodu plodín zničila burina. Ak však celá úroda bola zničená v dôsledku zemetrasenia, škodu nenesie nájomca, pretože nemôže byť nútený platiť nájomné za pozemok, okrem škody na semenách. Ak však bola úroda olív zničená ohňom alebo neobyčajne silným slnkom, škodu musí znášať vlastník pozemku; ale ak sa nevyskytlo nič neobvyklé, bude za škodu zodpovedný nájomca. To isté sa musí povedať, ak niečo zničilo pri prechode pozemkom vojsko z čistej roztopaše. Ale ak by pole bolo zničené zemetrasením tak, že by z neho neostalo nič, škodu znáša vlastník, pretože je povinný udržiavať pozemok pre nájomcu v užívateľnom stave.*”⁴⁴

V ponímaní antickej jurisprudencie preto istá strata na úrode spôsobená neodvratiteľnou náhodou bola chápaná ako prirodzený stav vecí. Gerkens v tejto súvislosti uvádza, že Rimania vnímali osud akoby opačne, než moderná spoločnosť, ktorá sa snaží zásahy vyššej moci akýmikoľvek spôsobmi zvrátiť, zatiaľ čo antická spoločnosť ich skrátka brala ako súčasť života.⁴⁵

Škodu vzniknutú týmto spôsobom musel znášať nájomca v rámci rizika svojej činnosti. Pokiaľ škoda presiahla primeranú mieru, zodpovedal za ňu *locator*.⁴⁶ Uvedené sa nevzťahuje na semená, ktoré je potrebné vnímať ako istú “počiatočnú investíciu”, teda vlastníctvo nájomcu, pri ktorom stratu za každých okolností znášal on.⁴⁷

Princíp distribúcie zodpovednosti za vplyv *vis maior* badať aj pri nároku na zníženie nájomného z dôvodu mimoriadnej neúrody. Podľa Papiniána tak mal kolón nárok na zníženie nájomného v prípade ak z dôvodu vyššej moci došlo k neúrodnomu roku, no pokiaľ bol ďalší rok

⁴³ Gai. D. 19,2,25, 6: *Vis maior, quam Graeci θεοῦ βίαν appellant, non debet conductori damnosa esse, si plus, quam tolerabile est, laesi fuerint fructus: alioquin modicum damnum aequo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non auferitur. Apparet autem de eo nos colono dicere, qui ad pecuniam numeratam conduxit: alioquin partarius colonus quasi societatis iure et damnum et lucrum cum domino fundi partitur.*

⁴⁴ Jul. D. 19,2,15,2: *Si vis tempestatis calamitosa contigerit, an locator conductori aliquid praestare debeat, videamus. Servius omnem vim, cui resisti non potest, dominum colono praestare debere ait, ut puta fluminum graculorum sturnorum et si quid simile acciderit, aut si incursus hostium fiat: si qua tamen vitia ex ipsa re orientur, haec damno coloni esse, veluti si vinum coacuerit, si raucis aut herbis segetes corruptae sint. Sed et si labes facta sit omnemque fructum tulerit, damnum coloni non esse, ne supra damnum seminis amissi mercedes agri praestare cogatur. Sed et si uredo fructum oleae corruerit aut solis fervore non adsueto id acciderit, damnum domini futurum: si vero nihil extra consuetudinem acciderit, damnum coloni esse. Idemque dicendum, si exercitus praeteriens per lasciviam aliquid abstulit. Sed et si ager terrae motu ita corruerit, ut nusquam sit, damno domini esse: oportere enim agrum praestari conductori, ut frui possit.* (Preklad autora v texte).

⁴⁵ GERKENS, ref. 6, s. 120.

⁴⁶ Nájomca mal napríklad nárok na zníženie nájomného z dôvodu požiaru, pokiaľ predtým pozemok skultivoval na svoje náklady. Pozri Jul. D. 19,2,15,3.

⁴⁷ Pokiaľ by sme sa na chvíľu vrátili k nášmu súdobému príkladu s vplyvom pandémie na záväzkové vzťahy, ako uplatniteľná analógia sa javí možnosť zdieľanej škody v prípade zmluvy uzatvorenej po momente predvídateľnosti verejnoprávných obmedzení do súkromnej autonómie. Ak si napr. nájomca objednal svadobnú sálu, no došlo ku obmedzeniu jej kapacity z protipandemických, hygienických, opatrení, takáto okolnosť je síce neodvratiteľnou náhodou, ale v čase pretrvávajúcej pandémie už je v istom ohľade predvídateľná. Ako spravodlivé sa javí pripísať rozumnú mieru rizika aj nájomcovi, pričom za mimoriadnu škodu zodpovedá prenajímateľ, ktorý objektívne plnenie zo zmluvy neposkytol.

mimoriadne úrodný prichádzala do úvahy kompenzácia prenajímateľa. Mohol tak požadovať doplatenie nájomného aj za rok, v ktorom nájomcu (kolóna) postihla neúroda.⁴⁸

Obdobný princíp sa uplatňoval aj pri nájme budovy, resp. jej časti. Pokiaľ z dôvodu vyššej moci došlo k poškodeniu budovy, ktorej časť musel prenajímateľ zbúrať, musel nájomca znášať škodu v podobe čiastočného nepohodlia, pokiaľ neprekročilo primeranú mieru.⁴⁹

Prenesenie zodpovednosti na nájomcu prichádzalo do úvahy aj v určitých prípadoch, keď existovala priama príčinná súvislosť medzi konaním tretej osoby a vznikom škody. Išlo o situácie, kedy náhodnú udalosť nepriamo spôsobil nájomca svojim chovaním. Poukázať môžeme na fragment od Gaia, podľa ktorého sa nájomcovi pričíta k zavineniu, ak sused z nepriateľstva vytne stromy.⁵⁰

Napokon je pozornosť potrebné venovať aj situáciám, kedy neodvratiteľná náhoda vzbudí u nájomcu dôvodný strach, pre ktorý nájomca považuje vec za nespôsobilú na užívanie.⁵¹ V týchto prípadoch vystupuje do popredia subjektívna zložka - odôvodnený strach. Alfenus dôvodí, že samotná existencia odôvodneného strachu je základom pre odpustenie nájomného, a to aj v prípade, ak priame nebezpečenstvo nehrozí. Na základe odlišenia subjektívnej a objektívnej zložky neodvratiteľnej náhody vypracovala moderná právna romanistika komplexnejšiu dištinkciu medzi *vis maior* a *vis cui resisti non potest*.⁵² Ide teda o prípady, kedy dochádza k náhodnej udalosti, ktorá v subjektívnom rozmere pôsobí na jednotlivca dostatočným spôsobom, aby v ňom vyvolala obavy z negatívneho následku. V takom prípade má byť nájomcovi odpustená, resp. zmiernená povinnosť platiť dohodnuté nájomné, pričom reálny stav okolností hrá až sekundárnu úlohu.

ZÁVER

Rímska jurisprudencia venovala vplyvom vyššej moci na nájomné vzťahy pomerne veľkú pozornosť. Vďaka kazuistickému prístupu k právu síce nevytvorila ucelenú definíciu, avšak na množstve faktických situácií identifikujeme rozsah neodvratiteľných náhod vcelku presne.

Na rozdiel od moderného prístupu vnímala antická spoločnosť zásahy "osudu" do behu vecí ako integrálnu súčasť života, čo sa pretavilo aj do právnej regulácie. Všeobecne platí, že náhoda zaťažuje vlastníka, no práve prijatie vyššej moci ako súčasti životného cyklu viedlo aj k zaujímavému konštruktú zdieľanej zodpovednosti za škodu a nemožnosti dosiahnutia predpokladaného plnenia.

⁴⁸ Jul. D. 19,2,15,4: *Papinianus libro quarto responsorum ait, si uno anno remissionem quis colono dederit ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contigit uberitas, nihil obesse domino remissionem, sed integram pensionem etiam eius anni quo remisit exigendam. Hoc idem et in vectigalis damno respondit. Sed et si verbo donationis dominus ob sterilitatem anni remiserit, idem erit dicendum, quasi non sit donatio, sed transactio. Quid tamen, si novissimus erat annus sterilis, in quo ei remiserit? Verius dicitur et si superiores uberes fuerunt et scit locator, non debere eum ad computationem vocari.* Porovnaj s C.J. 4,65,8.

⁴⁹ Alfen. D. 19,2,27, pr.: pr. *Habitatores non, si paulo minus commode aliqua parte caenaculi uterentur, statim deductionem ex mercede facere oportet: ea enim condicione habitorem esse, ut, si quid transversarium incidisset, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret, aliquam partem parvulam incommodi sustineret: non ita tamen, ut eam partem caenaculi dominus aperuisset, in quam magnam partem usus habitator haberet.* (Preklad podľa HAUSMANINGER, Herbert – BLAHO, Peter. *Praktické prípady z rímskeho práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2014, s. 201: Ak nájomcovi užívajú nejakú časť poschodia menej pohodlne, nesmú si okamžite znížiť (jednostranne) nájomné. Nájomca je totiž v takej pozícii, že ak nastanú nepredvídané okolnosti, v dôsledku ktorých je vlastník nútený zbúrať časť domu, musí (nájomca) znášať v malej miere nepohodlie. Netýka sa to takého prípadu, keď vlastník zbúra tú časť poschodia, ktorú nájomca užíva z väčšej časti).

⁵⁰ Gai. D. 19,2,25,4.

⁵¹ Alfen. D. 19,2,27,1: *Iterum interrogatus est, si quis timoris causa emigrasset, deberet mercedem necne. Respondit, si causa fuisset, cur periculum timeret, quamvis periculum vere non fuisset, tamen non debere mercedem: sed si causa timoris iusta non fuisset, nihilo minus debere.* (Preklad autora: Opäť skúmame, či nájomca, ak opustí prenajatý dom zo strachu, má povinnosť platiť nájomné: odpovedáme, že ak má na strach dostatočný dôvod, aj keď aktuálne nájomcovi nebezpečenstvo nehrozí, tak nedlhuje nájomné; ale ak dostatočný dôvod na strach nie je, dlh sa nemení).

⁵² Pre bližšie podrobnosti opätovne poukazujeme na článok GERKENS, ref. 6, s. 109-120.

Túto právnú prax a tiež inkorporáciu subjektívneho prvku do posudzovania neodvratiteľných okolností považujeme za cenné inšpiračné momentum, ktoré môže svoj odkaz nachádzať aj pri riešení moderných výziev, akými je, napríklad, nemožnosť plnenia pri pandemickej situácii.